

Zemljom mudraca

Utopija i distopija

Nije, vala, ni Bogu lako. On upre prstom da čovječanstvu nešto pokaže, a ljudi – ili se poklone prstu (u „boljim” slučajevima), ili ga ignorišu (što je, tradicionalno, najčešća reakcija), ili ga stvarno ne čuju i ne vide (ovo je danas posebno moderno). Po đah-đah poneko još k'o i uferči na šta prst upućuje, pa ode tamo, lijepo, bez gužve, k'o u biblioteku, što bi se reci u Bosni. Da ne govorim o ovim što hodaju okolo i objašnjavaju svima zašto je to bio baš taj i taj prst, a ne neki drugi. Oni znaju! Neš ga majci. A tek visoka teologija božanske zanoktice... No, pošto je Bog Bog, i pošto zna s kim ima posla, On je u svetim knjigama pokušao da predupredi najpogrešnija takva shvatanja. Vrlo često, najčišći religiozni impuls stvara kod ljudi idealizovanu sliku prošlosti. Posebno ako se radi o svetoj prošlosti, periodu u kome su udareni temelji pogleda na svijet kome određeni vjernik pripada. Nekako se čini prirodnim da se čovjeku, vjerniku, čini da je Bog tada bio bliži, stvari jasnije i nedvosmislenije, vođe neupitnije i pravednije, pa i sami ljudi bolji i predaniji. Upravo straha radi od takve nostalgичne utopije vezane za svetu prošlost, koja bi, ako bi se (i kada bi se) projektovala na budućnost, mogla završiti u pokušaju stvaranja totalitarnog društva, Tora vrlo pažljivo briše granice između utopije i distopije.

Ima li išta ljepše od teocentričnog društva, u kome stoluje Gospod Bog lično, u putujućem Hramu. Narod je u stalnom pokretu (samo potpuna dinamika može obezbijediti potpunu statiku), hrana pada s neba, petkom dvostruka porcija, k'o biva i za Šabat (da ga niko ne bi skrnatio pabirčenjem s neba pale hrane u samu svetu subotu). Zanata i trgovine nema. Svak ima ono što ima. Ako neko pokuša da ostvari višak hrane, špekulišući sa mǎnom (nebeskom hranom), ona mu se ionako pokvari za 24 sata (petkom za 48). Ničija se haljina nije poderala, i ničija cipela izlizala. Svi stalno okrenuti prema Putujućem Hramu i svom Kralju, Bogu, koji u njemu stoluje, jer ionako im je sve na gotovo, i nemaju se čim baktati i oko

čega akati. Svačije se mjesto zna, kao što stoji u Četvoroj knjizi Mojsijevoj, u drugoj glavi: *Potom reče Gospod Mojsiju i Aronu govoreći: Sinovi Izraelovi neka staju u oko svaki kod svoje zastave sa znakom doma otaca svojih, prema Šatoru od sastanka unaokolo... S istoka neka staje u oko zastava vojske Judine po četama svojim... A do njega neka staje u oko pleme Jisaharovo... Pa onda pleme Zevulun... Oni neka idu naprijed. A zastava vojske Reuvenove po četama svojim neka bude s juga... A do njega neka staje u oko pleme Šimeon... Pa onda pleme Gad... I oni neka idu drugi... Potom neka ide šator od sastanka s vojskom sinova Levijevih usred ostale vojske; kako u oko staju tako neka idu, svaki svojim redom pod svojom zastavom. Zastava vojske Efrajmove po četama svojim neka bude sa zapada... A do njega pleme Menashe... Pa onda pleme Benjamin... I oni neka idu treći. A do njega neka staje u oko pleme Ašer... Za njima pleme Neftalim, a svega izbrojenijeh u vojsci Danovoj... I oni neka idu najposlije uza zastave svoje. To su sinovi Izraelovi koji biše izbrojeni po domovima otaca svojih. Svega izbrojenijeh u cijeloj vojsci po četama njihovijem šest stotina i tri hiljade i pet stotina i pedeset. I učiniše sinovi Izraelovi sve; kako zapovjedi Gospod Mojsiju, tako stajahu u oko, i tako idahu svaki po porodici svojoj i po domu otaca svojih.*

Zvuči kao ostvarenje Platonovog vlažnog sna! Statično društvo u kome se sve već unaprijed zna, a budućnost i nije nego reciklirana prošlost. Budućnost u stvari i ne postoji, kao što ne postoji ni prošlost. Postoji samo jedno ogromno sada, koje je zarobilo sve. Već vidim neke kritičare religije kako ovde trljaju ruke govoreći: *Pa, o tome vam i pričamo sve vrijeme, religija je iluzija koja nudi distorziranu sliku svijeta.* Jah, kad bi to bilo tako, ili (tačnije) kad bi to bilo samo tako – ili (još tačnije) kad bi to moralo da bude tako.

Mrven pažljivijim čitanjem, međutim, dalo bi se ustanoviti da je ovo „idealno društvo”, po Tori, u stvari kazna. Sinovi Izraelovi trebali su po čudesnom izlasku iz Misira i dobijanju Tore da uđu u obećanu zemlju i počnu sa normalnim životom. Nažalost, oni su napravili zlatno tele, i zbog toga su kažnjeni četrdesetogodišnjim lutanjem kroz pustinju, ne bi li izumrlo čitavo pokoljenje idolopoklonika i izrodila se djeca neokaljana grijehom klanjanja zlatnom teletu; novo pokoljenje dostojno Obećane zemlje. Kao što jasno stoji u Psalmu 95, stihovi 10 i 11: *Četrdeset godina srdih se na rod onaj, i rekoh: ovi ljudi tumaraju srcem, i ne znaju puteva mojih; i zato*

se zakleš u gnjevu svom da neće ući u mir moj. Tako se, pred očima pažljivog čitaoca, slika „idealne prošlosti” ruši u paramparčad. Utopija postaje distopija. Civitate Dei, hodajuće Carstvo Božije na zemlji, al-Madina al-Fadila, Savršena država, ukazuje se kao kazna a ne kao nagrada; kao prošlost od koje treba bježati a ne kao nacrt za modeliranje budućnosti. Čini se da Tora aludira da je platonističko idealno društvo zapravo samo skup ljudi koji čekaju da umru. Idealno društvo, iz perspektive Tore je ono u kome je čovjek slobodan da bira. Većina ljudi u većini vremena bira dobro, i to je ono što ohrabruje.

Avram, Isak i Jakov Roršah

Potom reče Bog: *Da načinimo čovjeka po obličju našem i po našoj podobnosti, i vladaće nad ribama u moru, nad pticama u zraku i nad svim pokretnim bićima što hodaju po zemlji.* I stvori Bog čovjeka po obličju njegovom, po obličju božanstvenom stvori ga; muško i žensko stvori ih.

I Knjiga Mojsijeve 1: 26, 27

Vele da su mnoge priče Prve Knjige Mojsijeve namjerno pisane kao Roršahove mrlje. Takve, nedorečene, pružaju se čitaocu kao duhovno ogledalo. Čim ih pročita i protumači, mi znamo s kim imamo posla. Čak i ako iz njegovog tumačenja ne saznamo mnogo o objektivnom značenju priče, saznaćemo svašta o tumaču kao čovjeku. Reci mi kako tumačiš tekst, reci ću ti ko si i šta si!

Ponekad se, jedna za drugom pojavljuju dvije bitno drugačije – ili, čak, potpuno usuproćene priče. U takvim slučajevima, mnogi čitaoci i nesvjesno podvrgnu jednu priču drugoj. Najeklatantniji primjer ove pojave nalazi se već na samom početku Prve Knjige Mojsijeve, gdje se, jedan za drugim, pojavljuju dva narativa o stvaranju čovjeka. Ne samo da se radi o dva narativa koja potiru jedan drugi an ženeral, nego gotovo da nema pojedinosti u kojoj se oni slažu. Pokoljenja se trvu oko smisla dviju toliko usuproćenih priča, baš kao je što je i predviđeno i zamišljeno. Ni ovo naše pokoljenje nije izuzetak, pa se i mi trudimo da iznjedrimo smisao iz naizgled namjerno obesmišljavajućeg usuproćenja. Evo kako je izgledala jedna od mnogih ovogeneracijskih rasprava na tu temu, uoči jedne Roš ašana (jevrejske Nove godine, koja se slavi u spomen na stvaranje svijeta i čovjeka), na virtuelnoj ješivi Kol Saraj:

- *Ribi, kome se Bog obraća kad kaže ajde da načinimo čovjeka? Vidim da neki klasični tumači kažu da se to odnosi na anđele.*
- *Kažu, što ne znači da su pravu.*
- *Ni mene, iskreno govoreći, taj odgovor ne zadovoljava. Em što bi to anđele pretvorilo u učesnike Stvaranja, em...*
- *A šta ti veliš na onaj odgovor po kome se radi o kraljevskoj množini?*
- *Od svih ponuđenih, taj mi još i zvuči uvjerljivo.*
- *Nije da i on nema svojih problema.*
- *Ne vidim, bar u prvi mah, nijedan bitan problem koji proizilazi iz tumačenja po kome se radi o kraljevskoj množini.*
- *Ako tu Bog govori sam sa sobom, odnosno sam o sebi, i ne obraća se nikome, što onda nije napravio sve što je rekao?*
- *Ček sekundu, ribi, govoriš o tome kako je Bog rekao ajde „da načinimo čovjeka po obličju našem i po našoj podobnosti”, a u nastavku piše: „I stvori Bog čovjeka po obličju njegovom, po obličju božanstvenom stvori ga”, i nigdje ni riječi o podobnosti...*
- *Upravo tako!*
- *Nikad ranije nisam uočio da je Bog napravio samo 50 % onog što je rekao.*
- *Vruće!*
- *Šta vruće?*
- *Eto te i blizu odgovora!*
- *Šta, kao, fifti-fifti? Haham hoće da kaže neko drugi treba da stavi drugih fifti.*
- *Logično!*
- *Ako ima neko ko bi trebalo da stavi tih drugih 50 posto, to je onda čovjek.*
- *Naravno!*
- *Znači Bog se, u stvari obraća čovjeku i kaže: ajde da ja i ti načinimo čovjeka po obličju našem i po našoj podobnosti.*
- *Upravo tako!*
- *I onda je Bog napravio čovjeka, po svom obličju, dakle kao autonomno misleće biće sa izborom slobodne volje, kao što je rečeno: „I stvori Bog čovjeka po obličju njegovom, po obličju božanstvenom stvori ga”.*
- *Aferim!*
- *Isad je na svakom pojedinačnom čovjeku da bude Bogu podoban?*

- Nisu li to mudraci oduvijek tvrdili, kao što je Bog milosrdan, tako je i na nama da budemo milosrdni. Kao što je Bog pravedan, tako je i na nama da budemo pravedni.
- Ali to, onda, znači da se Bog uopšte ne obraća tamo Adamu, nego svakom čovjeku!
- I Adamu, i svakom Adamovom potomku.
- Ali zašto onda sve piše u množini, i obličje i podobnost. Zašto reći: „ajde da ja i ti načinimo čovjeka po obličju našem i po našoj podobnosti”, kad se može i tačnije: „ajde da ja i ti načinimo čovjeka po mom obličju koji će biti meni podoban”.
- Meni bi to zvučalo narcisoidno, a znamo da bi Bog mogao biti svašta, ali da narcisoidan sigurno nije.
- Shvatam, to je kao da, recimo, ja imam pare, a haham dobro kuva. I onda ja predložim hahamu da zajedno otvorimo restoran, i kažem s našim parama i s našim kuvarskim umijećem, iako su zapravo pare moje, a kuvarsko umijeće hahamovo.
- Bindiča boka!
- I onda ja stavim na sto pare, kao što je Bog stavio na sto obličje, „I stvori Bog čovjeka po obličju njegovom, po obličju božanstvenom stvori ga”, a onda je na hahamu da kuva.
- Upravo tako!
- Jao, hvala, pa ovo je potpuno logično!
- Naravno da je logično.
- Hvala!
- Na čemu? Sve si odgovore sam dao!
- Ali ne bih nikad uspio da nisam dobio usmjeravajuća pitanja. Mislim da bi haham to trebalo da zapiše.

Koliko je Tora drukčija od seksa?

Priča se među bosanskim Sefardima kako je jednom, a po riječniku se čini da i nije bilo davno, jedan Jevrejin agnostik došao kod jednog hahama stare škole i rekao mu: *Ribi, imam za tebe deset pitanja vezanih za dogmu o božanskom samoobjavljivanju ljudima putem Tore. Ako mi odgovoriš na svih deset, postaću pobožan.*

Stari mu je haham odgovorio: *Može, ali pod uslovom da prvo dvije nedelje jedeš kašer.* K'o biva, isključivo hranu dozvoljenu po pravilima jevrejskog vjerozakona i pripremljenu u skladu s istim.

- *Što bi' ja jeo kašer, ako ionako ne vjerujem u Toru – vajkao se agnostik.*
- *A ti nemoj – odgovori mu kratko haham.*

Agnostik ode kući i iz nepoznatih razloga, koji ljude čine ljudima, prelomi da proba da jede kašer dvije nedelje.

Poslije dvije nedelje, opet on zapuca kod hahama.

- *Ribi, evo mene s mojim pitanjima.*
- *Znači, nisi umro od kašer hrane – dočeka ga haham. Još da vidimo šta će bit' kad budeš drž' o dva Šabata zaredom.*
- *Pa ne misli valjda haham da ću iz čista mira držat' Šabat, ja koji ne vjerujem da je moguće ikad išta zaprave znat' o Onostranom.*
- *Jok, nego ću ja iz čista mira ozbiljno pričat' o Svestranom s nekim koga cijela ta priča uopšte ne zanima zapravo.*
- *Kako me ne zanima?*
- *Da te zanima provjerio bi je.*
- *Pa šta, evo, radim nego provjeravam.*
- *Pa ne provjerava se, bolan ne bio, tako!*
- *Nego kako?*
- *Držiš, lijepo, dva Šabata, k'o čo'ek.*

Ne budi ti lijeno agnostiku, te stvarno iskamči da ne puši (a vele da je bio obertutundžija) i ne vozi na Šabat. Pa kad već nije otišao nigdje na izlet, ode malo i u sinagogu, a kad se već zatekao, ostade

malo i da čita. Pošto se prvog Šabata vala nešto i nije napatilo, održa on i drugi – pa će sav sretan hahamu na noge.

- *Eh, ribi, evo mene s mojim pitanjima.*
- *U dobar čas, dočeka ga haham, taman sam evo završio s ispisivanjem tefilina za tebe.*

A tefilin je, da reko' pripomognem judaizmu manje vičnim čitaocima, par crnih kožnih kutijica sa svitkom koji sadrži osnovne maksime judaizma. Prilikom jutarnje molitve tefilin se vezuje na ruku i na čelo.

- *Što će meni tefilin, kad se ja ionako ne molim.*
- *Ajde, šta se praviš Mordehaj, znaš i sam da ću ti sad preporučit da mećeš tefilin svako jutro dvije hefte. Volj' ti kući, volj' ti u minjanu, u sinagogi.*
- *Ja', i dokle tako, pa ne misli haham valjda da ću ja tako početi, što bi narod rek'o, „na trehu”, držat' svih 613 zapovjedi, a da mi on uopšte i ne odgovori na moja pitanja?*
- *Časnu ti riječ dajem, dvije hefte tefilina – i moš pitat' šta 'oćeš.*

Nagodan nakav agnostik iz ove priče, ne budi mu zahmet pa on stvarno poče stavljati tefilin svako jutro. Poslije dvije nedelje, ako nije bilo i manje, dođe on opet kod sinjor hahama. Haham mu još nije ni otvorio vrata, a on će:

- *Ribi, imam jedno pitanje. Kad čovjek kaže blagoslov za ručni tefilin, i priveže ga, i taman krene da stavi počeon tefilin, a ono mu zazvoni mobilni – i on se mahinalno javi: Smije l' govorit', dok još nije metno tefilin? Il' treba da ostavi otvorenu liniju, dok ne stavi tefilin na čelo?*
- *Eno, i meni se neki dan desilo. Meščini da je u tak'oj situaciji najbolje da se čo'ek nakašlje, kol'ko da oni s druge strane čuju da je veza uspostavljena, a kašljanje nije govor kojim se prekida radnja nad kojom je već izrečen blagoslov... onda brzo staviš tefilin na čelo – i šalom al Jisrael (k'o biva mirna Bosna), mo'š pričat k'o čo'ek.*

Pričam ja neki dan ovu priču dvojici prijatelja, jedan romantik (kaže, oduvijek) a drugi skeptik (otkad ga znam, što ispadne moj lični oduvijek), pa će romantik:

- *Baš lijepa priča, pokazuje kako je Tora zapravo kognitivna stvar, koja se shvata kroz praksu, a ne teoretski, spolja.*
- *Aha, super priča – dočeka ga skeptik – pokazuje kako je judaizam, zapravo, kompulsivna neuroza.*

Ne dade mi đavo mira, pa i ja potražih jednog hahama da ga priupitam da li je Tora kognitivna stvar, ili kompulsivna neuroza. Kad razmislim, njegov odgovor i nije bio neočekivan. Ne čini mi se da je skeptiku dao za pravo, premda ne znam ni koliko se složio sa romantikom; a evo kako je glasio rečeni odgovor:

- *Ne znam je l' kognitivna, al znam da nije skroz drukčija od muško-ženskih krevetli odnosa.*
- *Eno sad, kako nije drukčija od seksa?*
- *Lijepo, brate. Ko je praktikuje ne teoretiše previše, a i obrnuto je tačno: čim neko previše teoretiše, mora bit' da ništa ne radi.*

Šta je bilo prije – svijet ili Tora?

Vele da je jednom neki učenik pitao nekog hahama na koje je svjetlo mislila Tora rekavši da je prvog dana stvaranja Bog stvorio svjetlo, ako je sunce stvoreno tek četvrtog dana. Radi li se tu o primordijalnom svjetlu mistika ili o eksploziji o kojoj govore naučnici – pitao je dalje učenik.

- *Ti baš zapeo da tu piše šta je bilo – odgovori haham.*
- *Nego šta piše?*
- *Pa, recimo, moglo bi biti da Tora na svoj način saopštava šta nije bilo.*
- *Ne razumijem.*

Možda nam Tora želi saopštiti da sunce nije stvorilo svijet, niti je učestvovalo u stvaranju svijeta – jer je i samo stvoreno – i to tek nakon što je biljni svijet, stvoren već trećeg 'dana', uveliko postojao.

- *Ali, pošto Bog zna kako je sve stvorio, zašto nam to ne bi i otkrio?*
- *Znači ti vjeruješ da Tora sadrži podatke o nastanku i prirodi svijeta?*
- *A haham ne vjeruje?*
- *Ako je tako, kako to da onda nikad niko nije pronašao nešto iz Tore – nego svi pronalazači posmatraju svijet i pojave u njemu, zakonitosti i odstupanja, a učenici Tore onda samo pronađu gdje je rečena teorija oduvijek pisala u Tori? Kad prva osoba postavi na osnovu Tore neku naučnu teoriju, i meni će biti lakše da prihvatim tvoju tvrdnju.*
- *Znači Tora se, po hahamu, ne bavi naučnim temama?*
- *Vjerujem da ne.*
- *A zašto onda govori o onome što je bilo?*
- *Već sam ti rekao – samo koliko da sruši i prerasporedi već postojeće ljudske teorije na način da budu uskladive sa osnovnom temom Tore: jednobojstvo, bogousredsređenost i međuljudski odnosi.*

- Nije li to pomalo svođenje Tore sa apsolutne objave na puki moralno-zakonski priručnik?
- Odgovoriću ti pričom. Bio jednom jedan čovjek koji je u dobrotvorne svrhe zaveštao ogromnu zgradu u koju je prihvatio mnoge pojedince i porodice da žive bez kirije. Jedino je htio da obezbijedi da se stanari ne pootimaju oko dobara koja im je stavio na raspolaganje, da ne čine jedni drugima zlo i nepravdu. Zbog toga je sastavio kućni red po kome svako ko hoće da stekne pravo prebivanja u rečenoj kući mora da poštuje određena pravila; prava drugih i slično. Uspostavio je i ustanovu, kućni savjet, koja treba da sudi u slučaju prekršaja kućnog reda. No, nakon nekog vremena neki stanari počеше da tvrde kako je njima iz same kuće, njene konstrukcije i građe, jasno kakve je međusobne odnose među njima htio da uspostavi Dobročinitelj. Na osnovu rasporeda i veličine soba i stanova u kojima su se zatekli počеше da izvlače zaključke ko ima kakva prava, čije su obaveze prema kome kakve i slično. Oni iz sunčanih soba s trećeg sprata htjedoše da im oni s prvog plaćaju kiriju. Oni s drugog su smatrali da im njihova pozicija obezbjeđuje uravnoteženost i nepristrasnost, pa počеше da zahtijevaju da postanu jedini dostojni izbora za kućni savjet. Oni s prvog sprata zahtijevali su da im ovi s drugog i trećeg plate putarinu jer se koriste njihovim spratom. U isto vrijeme nekolicina stanara počela je da se bavi kućnim redom, otkrivajući u njemu, tako su tvrdili – a tako im se i činilo, pravu prirodu soba, definiciju zgrade, njene građe i slično. Onda se neko sjetio da pita Dobročinitelja koji od ova dva pristupa je ispravan a ovaj im je, umoran i pomalo razočaran, odgovorio: „Da je iz same kuće moguće razumjeti išta o željenim odnosima – ne bi bilo potrebe za kućnim redom, i ne bih ga ni davao. Prvo je, valjda, bila kuća pa onda kućni red, a ne obrnuto, tako da se svako traganje za informacijom o kući, unutar nečega što je nastalo kao posljedica postojanja kuće i u njenom kontekstu, meni lično čini poprilično nedotupavnim. Nije kuća nastala radi kućnog reda – nego kućni red kuće radi.”

Učenik, koji nije bio glup, sa smiješkom zaključio:

- I tako je haham odjedanputa riješio pitanje prirodnog morala i pitanje učitavanja nauke u Toru.
- Što, je li ti vjeruješ da iz prirode možemo naučiti nešto o moralu?

- *Pa, recimo, od mrava se može naučiti vrjednoća.*
- *Da, ali da nisi od ranije smatr'o da je vrjednoća dobra kako bi uopšte došao do toga da je ono što radi mrav bolje od onog što radi cvrčak? Možda bi od pčela trebalo da naučimo da početkom zime žene izbace muževe iz kuća? Ili od bogomoljki da žene pojedu muževe u toku odnosa?*
- *Teško mi je da prihvatim da je to tako.*
- *Ni to nije pretjerano bitno – odgovori haham – ionako se čovjeku ne sudi po tome kojoj školi misli pripada u kom trenutku svog života, nego po tome kako živi pred Bogom i pred ljudima.*